

811.163.41 '373.612.2

81'1:165.194

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.11>

НИНА Ж. МАНОЈЛОВИЋ*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 18.10.2022.
Прихваћен: 13.12.2022.

МЕТАФОРА И СЕМАНТИЧКО-ПРАГМАТИЧКИ ИНТЕРФЕЈС**

У лингвистичким истраживањима новијег датума, а која за предмет имају метафоричке изразе, преовлађује когнитивистички оријентисан приступ, и то у виду когнитивнолингвистичких и когнитивнопрагматичких приступа. Овај рад за циљ има да покуша да постави метафоричке изразе у центар семантичко-прагматичког интерфејса, односно посредног феномена (*intermediate phenomenon*). Стога ће фокус рада бити на имплицитурни (имплицитурни приступ) и експликатури (теорија релеванције), као релеватним појмовима за овај феномен у оквиру два доминантна постграјсовска приступа комуникацији. Неизоставно, у раду ће се извлачити паралеле и разлике како између два поменута приступа тако и, спорадично и где је потребно, са Грајсовим и когнитивнолингвистичким приступом. Јасно је да метафоре као језички феномен не припадају имплицитном плану комуникације, а на који начин фигурирају у имплицитурни или експликатури зависи од више фактора, а највише од фреквентности употребе датог израза, те његове похрањености у когнитивном систему учесника у комуникацији. Когнитивна лингвистика и оно што се у оквиру овог приступа назива појмовном метафором вредан је алат за утврђивање одређених тенденција људске когниције када су у питању међудоменска пресликавања, категоризација и перспективизација.

---

* manojlovic.nina@gmail.com, nina.manojlovic@filum.kg.ac.rs

** Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198)

Кључне речи: метафора, имплицитурa, експликатура, експанзија, интерпретативна употреба језика, дескриптивна употреба језика, „оно што се каже”, ширење концепата

1. УВОД

Овај рад представља покушај проширивања когнитивнопрагматичког приступа метафори на изразе који се сматрају појмовним метафорама¹, а ради испитивања евентуалних разлика при интерпретацији у односу на тзв. језичке метафоре. Главни окидач проматрања које ће бити представљено у овом раду јесте све већа популарност теорије хотимичне метафоре (Стен 2008, 2011, 2015), као и све већи број радова који за циљ имају помирење когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа метафоричким изразима (Вилсон 2011, Расулић/Мишковић Луковић 2021, Тендал 2009, Тендал/Гибс 2008, Манојловић 2022 и др.). Анализом типичних примера тзв. језичких и појмовних метафора настојаћемо да покажемо да посебни интерпретативни механизми нису потребни при обради исказа који садрже метафорички употребљену лексему или израз, иако резултирајући саопштени концепти не морају нужно имати исти статус у оквиру основне пропозиције исказа.

У раду ће прво бити представљен тзв. посредни феномен (*intermediate phenomenon*), односно позабавићемо се контроверзним питањем семантичко-прагматичког интерфејса – где престаје кодирање а где почиње инференција. У оквиру тог дела биће представљена два водећа приступа – теорија релеванције (Спербер/Вилсон 1986/95, 1987; Карстон 2002б, Мишковић Луковић 2015) и имплицитурни приступ (Бах 1994, 1999, 2001). Након тога следи анализа метафоричких израза као делова (основне) експликатуре исказа, односно имплицитуре. У анализи се предлаже да се метафорички употребљени изрази могу сматрати и дескриптивном (експликатурна анализа) и интерпретативном (модификована експликатурна анализа) употребом језика у зависности од рутинизације употребљеног израза. Ова дистинкција на одређени начин повлачи паралеле са теоријом хотимичне метафоре (в. Манојловић 2022). С друге стране, разматра се место метафоричких израза у оквиру конверзационе имплицитуре, првенствено кроз процес (локалне) експанзије.

2. ПОСРЕДНИ ФЕНОМЕН

Изналажење теоријског приступа који би на експанаторно адекватан и методолошки уједначен начин укључио везу између семантике и прагматике

¹ Видети поступак у: Расулић/Мишковић Луковић 2021.

постало је важно питање у оквиру семантике, инференцијалне прагматике и филозофије језика. Питање семантичко-прагматичког интерфејса Мирјана Мишковић-Луковић (2018: 412, истицање у оригиналу) формулише на следећи начин:

Једноставно приказано, то је питање где престаје *кодирање*, које је у алгоритамском формату и у домену несвесног дела личности, а обавља га језички систем (граматика/парсер, као оделит когнитивни модул), који, као аутпут, даје логичку форму, а где почињу инференцијални процеси, који су у домену прагматичког модула, који, као аутпут, дају пропозициону форму.

Као одговор на питање посредног феномена у оквиру инференцијално-когнитивне прагматике издвајају се два приступа – теорија релеванције и имплицитурни приступ. Оба приступа заступају становиште да је оно што говорник намерава да каже обогаћена верзија семантичког садржаја изреченог, као и да су инференцијални процеси којима се долази до обогаћене верзије (као и до имплицатуре) суштински исти, с тим што теорија релеванције заступа радикалнији приступ поддетерминацији. Наиме, према овој теорији семантички садржај реченице никада није пуна пропозиција, те су носиоци истиносне вредности концепти, док су у оквиру имплицитурног приступа носиоци истиносне вредности пропозиције (Мишковић Луковић 2011: 192–193).

2.1. (Основна) пропозиција исказа и експликатура

Према теорији релеванције људска когниција усмерена је ка максимизацији релеванције (когнитивни принцип релеванције), а сваки демонстративни чин комуникације носи претпоставку о сопственој оптималној релеванцији (комуникативни принцип релеванције). Релеванција није подложна квантификацији и најједноставније речено представља однос уложеног напора и когнитивних ефеката – релеванција је сразмерна постигнутим когнитивним ефектима и обрнуто сразмерна уложеном напору при интерпретацији. Под претпоставком да је демонстративни стимуланс довољно релевантан да буде вредан саговорникове пажње и најрелевантнији у складу са говорниковим могућностима и склоностима, саговорник приступа интерпретативним хипотезама према њиховој доступности и зауставља се када дође до интерпретације која задовољава очекивану релеванцију, односно ако до такве интерпретације не успе да дође (тзв. стратегија најмањег напора, енг. *the least effort strategy*).

Почетни инпут овог процеса јесте логичка форма, схематска, семантичка репрезентација реченице која као аутпут језичког модула представља инпут за инференцијално добијање основне пропозиције исказа. Прагматички процеси који учествују у развијању пуне пропозиције исказа јесу додељивање референције, раздвоначавање, засићење, слободно обогаћење и формирање *ad hoc*

концепта.² Прва два процеса (додељивање референције (*reference assignment*) и раздвозначавање (*disambiguation*)) фигурирали су и у Грајсовом конструкту *ono што се каже* (*what is said*). Засићење (*saturation*) јесте процес који се заснива на попуњавању концептуалног прореза у декодираној логичкој форми исказа (нпр. Она је исувише стара [за шта?]). Слободно обogaћење (*free enrichment*) јесте процес концептуалног обogaћења конституента на основу прецизирања значења (нпр. Сви [који су позвани на прославу] су дошли). *Ad hoc* концепт прагматички је подешен лексички концепт који постаје концептуални конституент пропозиције намераван од стране говорника (нпр. Сви професори ПИЈУ* [пију алкохол у већим количинама]).

Овако обogaћена (развијена) пропозиција има истиносну вредност и представља основну експликатуру исказа уколико је намеравана од стране говорника. Основна пропозиција и основна експликатура могу бити уграђене у експликатуре вишег реда, односно пропозиционе ставове и коментаре друге врсте. На пример, код ироничних исказа основна пропозиција биће иста као и код идентичног неиронично изреченог исказа. Међутим, неће имати основну експликатуру јер није намеравана (комуницирана) од стране говорника, већ ћемо имати неексплицирану пропозицију исказа (*P*). Ипак, та основна пропозиција исказа биће уграђена у експликатуру вишег реда 'Смешно/глупо/неосновано је помислити да *P*'.

Пропозиција која настаје прагматичким обogaћењем једне од логичких форми исказа или реченичног дела логичке форме исказа, а саопштена је од стране говорника, јесте експликатура исказа (Карстон 2002б: 124). Насупрот томе, импликатуре (јаке и слабе) не генеришу се развијањем логичке форме на било који начин, то јест представљају (саопштене) пропозиције које се изводе искључиво прагматичком инференцијом.

2.2. Имплицитура

Кент Бах (1994, 1999, 2001, 2007) предлаже нешто другачији конструкт – имплицитуру. Имплицитура је прагматички обogaћена пропозиција Грајсовог семантичког конструкта, јер „[и]мплициатурна анализа поништава Грајсов захтев да казивање логички (семантички) имплицира значење; експликатурна анализа одбацује Грајсов конструкт казивања” (Мишковић Луковић 2015: 99), те се казивање задржава у оквиру овог приступа. Имплицитура представља трећу категорију говорниковог значења – између оног што се каже и оног што се имплицира – оно што је имплицитно у ономе што се каже (Бах 1994: 138).

² За детаљније објашњење ових прагматичких процеса и додатне примере видети Мишковић Луковић 2015.

Имплицитурна анализа задржава могућност минималне пропозиције исказа, односно могућност да бар неке реченице чине истинитосно-вредносне пропозиције. Притом сама имплицитура не представља семантички садржај минималне пропозиције, већ неке друге реченице која није експлицирана.³ К. Бах (2007: 29) бира термин *имплицитура* јер овај феномен није ни потпуно експлицитан, нити имплициран, те сматра да термини експликатура и експлицитни садржај нису адекватни за посредни феномен. Он сматра да је изједначавање онога што говорник мисли (намерава да саопшти) са пропозицијом исказа, то јест са потпуно експлицитним садржајем исказа, једнако посматрању нечега што је прагматички феномен као семантички (Бах 2007: 35).

Семантички поддетерминисане реченице захтевају допуну како би постале пуне пропозиције. Уколико је реченица семантички непотпуна јер јој недостаје (барем) један конституент, додаје се значење како би се формирала пропозиција коју је говорник намеравао да саопшти (нпр. Она је исувише стара [за шта?]). Допуна је потребна и када се примени раздвоначавање и додељивање референције јер, уколико је реченица семантички непотпуна, говорник не саопштава оно што саме речи значе. Други начин генерисања имплицитуре – експанзија – догађа се када реченици недостају елементи који чине говорниково значење, чак и када реченица има минималну пропозицију (макар она настала процесом допуне). Експанзија наступа када реченица има пропозицију (минималну), али недостају одређени елементи који чине говорниково значење (нпр. Нећеш да умреш [од те посекотине]).

За нашу анализу кључни процес је експанзија. Експанзија није условљена концептуално, већ прагматички, јер након допуне постоји потпуна пропозиција, која има своје истинитосне услове, а не мора бити пропозиција саопштена од стране говорника. Експанзија не подразумева логичко ојачавање (*logical strengthening*) већ 'лексичко' ојачавање, јер је оно што говорник намерава да комуницира могло да буде потпуно експлицирано додавањем додатног језичког материјала. К. Бах ово назива и концептуалним ојачавањем (*conceptual strengthening*) јер није нужно да саговорник прецизно идентификује речи које говорник има на уму, већ само оне које би допринеле значењу да су употребљене (1994: 132).

---

³ Глагол *implicite* у енглеском језику значи 'рећи делимично, оставити део намераваног значења неизреченим', док глагол *implicate* значи 'рећи једно и пренети нешто друго као додатак' (Мишковић Луковић 2015: 99).

3. ЕКСПЛИКАТУРНА АНАЛИЗА И МОДИФИКОВАНА ЕКСПЛИКАТУРНА АНАЛИЗА

У оквиру теорије релеванције издвајају се два приступа метафоричким изразима – експликатурна анализа (ЕА) и модификована експликатурна анализа (МЕА).⁴ ЕА је развијена као приступ из позиције лексичке прагматике (Спербер/Вилсон 1986/95, Карстон 2002а, 2010) која претпоставља постојање континуума случајева од дословне употребе језика преко апроксимације и хиперболе до метафоре. У питању је само различит степен удаљености од кодираног концепта, а на овом континууму комунициран концепт метафорички употребљеног израза највише би се разликовао од лексички кодираног концепта. Друга важна претпоставка овог приступа јесте да је интерпретација контекстуално условљена (Вилсон 2011: 202), што значи да, у зависности од контекста, исти исказ може бити интерпретиран на различите начине.

ЕА претпоставља, дакле, да је фигуративна употреба језика најупечатљивији пример језичке поддетерминације, односно да на веома очигледан начин илуструје разлику између онога што се каже и онога што се саопштава⁵. Овај приступ постулира три основне претпоставке: а) употреба метафоре у језику сматра се делом континуума који садржи и друге примере лабаве употребе језика (*loose use of language*); б) интерпретација метафора у целости је инференцијалан процес који не захтева асоцијативно пресликавање од једног домена ка другом; в) извођење емергентног својства⁶ (*emergent property*) не захтева посебне интерпретативне механизме у односу на интерпретацију дословних исказа (Вилсон/Карстон 2008).

Према ЕА прагматички процеси ојачавања (сужавања) и ослабљивања (ширења) значења третирају се на исти начин – као процеси прагматичког обогаћења основне пропозиције исказа (Мишковић Луковић 2013: 50). Илуструјемо следећим примером:

(1) Марко је машина.

Обзиром да се, у складу са претпоставкама овог приступа, оба прагматичка процеса – ојачавања и ослабљивања – третирају једнако, и да оба процеса свој допринос дају на експлицитном плану комуникације, добијамо следећу експликатуру:

⁴ За детаљније објашњење модификоване импликаатурне анализе и експликатурне анализе (као и импликаатурне анализе у оквиру Грајсове прагматике) видети Мишковић Луковић 2013.

⁵ Према теорији релеванције, саопштено (*communicated*) значи да говорник јемчи истинитост пропозиције или пропозиционог конституента.

⁶ Емергентно својство представља информацију којој се приступа при тумачењу исказа, а која је део енциклопедијског уноса у оквиру концептуалне адресе концепта који је део исказа, и релевантна је за дати контекст.

(1a) МАРКО_x ЈЕ МАШИНА**

Ознака „X” која стоји уз субјекат симбол је прагматичког процеса додељивања референције, док симбол „**”, уз лексему *машина* представља ознаку *ad hoc* концепта који је резултат прагматичког процеса сужавања али и ширења концепта. Наиме, концепт се шири тако да денотација тако добијеног концепта *машина** обухвата и (неке) људе. Истовремено, енциклопедијске претпоставке којима се може приступити на основу контекста и кодираног концепта *МАШИНА* могу генерисати довољан број контекстуалних импликација које ће учинити исказ релевантним на очекивани начин и те енциклопедијске претпоставке јесу емергентно својство. Усвајање ових претпоставки представља сужавање (ојачавање) кодираног концепта, јер је добијени концепт *МАШИНА*** ужи од кодираног концепта у смислу да важи само за подкуп *машина* (које су, рецимо, ефикасне, прецизне, брзо обављају задатак и сл.). На овај начин саговорник може доћи до следеће контекстуалне претпоставке (1б) и контекстуалне импликације (1в):

(1б) МАШИНА** ЈЕ ЕФИКАСНА, ПРЕЦИЗНА, БРЗА (ИТД.)

(1в) МАРКО_x ЈЕ ЕФИКАСАН, ПРЕЦИЗАН, БРЗ (ИТД.)

Овде ћемо још и приметити да је, у зависности од контекста и говорникове намере, било могуће сузити кодирани концепт и на други начин, па да емергентно својство буде хладан, само ради, без емоција и сл.

У оквиру МЕА (Мишковић Луковић 2013, 2015) метафора се (као и иронија) посматра као пример интерпретативне употребе језика, те се (за разлику од претходно разматраног приступа који метафору третира као дескриптивну употребу језика) губи истиносно-вредносно ограничење (Мишковић Луковић 2013: 54). Фреквентна употреба одређених метафоричких израза у језику доводи до својеврсне рутинизације, јер доприноси њиховом когнитивном похрањивању, што даље доприноси смањењу когнитивног напора у тумачењу исказа (Мишковић Луковић 2014: 353). Према овом приступу, кодирани концепт *МАШИНА* у примеру (1) тумачио би се као атрибутивни концепт⁷, а основна пропозиција (експликатура) исказа била би следећа:

(1г) ’Марко_x је „машина” (као што би се рекло или помислило)’

Саопштени (*ad hoc*) концепт – као атрибутивни у овом случају – може се модулirati на исти начин као што дескриптивни приступ (ЕА) постулира, с тим да говорников исказ спада у дескриптивну употребу језика (то јест истиносно је условљен), док се метафорички пропозициони конституент издваја као интерпретативни, те не зависи од истиносне вредности исказа

⁷ Атрибутивни концепт је „врста концепта *ad hoc*: говорник се ограђује од дескриптивног садржаја лексичког концепта и приписује га неком другом (саговорнику, трећем лицу, људима општено или себи самом у неком другом тренутку)” (Мишковић Луковић 2015: 129).

(Расулић/Мишковић Луковић 2021: 29) Имплицатуре би, као и код ЕА, биле контекстуално условљене и генерирале би се на исти начин. Ако би исказ (1) био део доле наведене конверзације, генерисале би се имплицатуре (1д) као имплицирана премиса и (1ђ) као имплицирани закључак:

А: Да ли треба да запослим Марка у својој фирми?

Б: Марко је машина.

(1г) 'Марко_x је „машина” (као што би се рекло или помислило)'

(1д) 'Ако је неко „машина” (као што би се рекло или помислило) треба га запослити'

(1ђ) 'Говорник треба да запосли Марка у својој фирми.

У овом примеру огледа се још један значај употребе метафоре у свакодневном језику:

[...] ако је релеванција питања у добијању одговора, онда се метафором скраћује инференцијални поступак у тумачењу исказа јер се уместо директног одговора (који није когнитивно скуп, али нема ни когнитивних ефеката те потенцијално изазива допунске интеракционе следове) метафором истовремено саопштава и разлог [...] (Расулић/Мишковић Луковић 2021: 26).

У нашем примеру одговором (1), који садржи метафорички израз, уједно се саопштавају и разлози зашто би Марка требало запослити.

Према когнитивнолингвистичком приступу метафори исказ (1) припадао би појмовној метафори МАШИНА ЈЕ ЧОВЕК. Ова метафора утемељена је у социокултурном искуству и то у оквиру метафоричког система великог ланца постојања у оквиру ког се, између осталог, домен ПРЕДМЕТИ пресликава на домен људи (Расулић/Мишковић Луковић 2021: 32). Иако често супротстављен когнитивнолингвистичкој позицији, Вилсонова (2011) наводи да је приступ теорије релеванције њему, заправо, комплементаран. Према когнитивнолингвистичком приступу појмовна метафора представља међудоменско појмовно пресликавање, то јест пресликавање елемената појмовне структуре изворног домена (који је најчешће конкретнији) на циљни домен (који је углавном апстрактнији). Овде би било ваљано поменути и теорију појмовног стапања (*conceptual integration* или *blending*) јер овај приступ подразумева још два ментална простора – генерички и стопљени (Грејди и др. 1999). У генеричком простору налазе се апстраховани елементи који су заједнички улазним менталним просторима (или изворном и циљном домену), док се у стопљеном менталном простору налази нова структура у којој су односи којих нема у улазним менталним просторима понаособ. Овакав приступ згодан је за интерпретацију пресликавања типичним за такозване језичке метафоре које су углавном предмет анализе когнитивне прагматике, односно за анализу оних израза у којима је директно међудоменско пресликавање проблематично, јер дати елемент који треба да се преслика не постоји у структури изворног домена

док се не генерише у стопљеном менталном простору. О компатибилности когнитивнолингвистичког и когнитивнопрагматичког приступа биће више речи у поглављу 5.

4. МЕТАФОРА И ИМПЛИЦИТУРА

К. Бах у више наврата наводио је да се имплицитуре тичу реченичне недословности (*sentence nonliterality*) и фигуративну употребу језика сматрао одвојеним феноменом који назива и конституентска недословност (*constituent nonliterality*) (1994: 135). Да се експанзија метафорички употребљених израза заиста догађа на нивоу имплицитуре можемо у наговештајима наћи у Баховима радовима о имплицитури и реченичној недословности (којој је и поклоњено највише пажње, јер се сматра запостављеним феноменом насупрот фигуративној употреби језика која је очигледна). Најпре се наводи да код *сваке врсте недословности* (како реченичне тако и конституентске) саговорник, да би разумео шта говорник саопштава исказом, мора препознати да говорник не може бити дословно схваћен, те да не намерава да буде дословно схваћен као да мисли оно што каже (Бах 1994: 136, 139).

Други, озбиљнији, наговештај може се наћи у Баховој критици Грајсовог приступа. Наиме, за Грајса су метафора и метонимија (као и друге фигуративне употребе језика) примери импликатуре иако говорник у овим случајевима каже једно, а мисли нешто сасвим друго. Заправо, Грајс уводи термин *као да се каже* (*making as if to say*) за случајеве недословне употребе језика (1989: 30). Управо зато Бах (2001, 2007) инсистира на дистинкцији између казивања (*saying*) и тврђења (*stating*), што се заправо своди на „разлику локуционог чина казивања и говорниковог заузимања става према чину казивања” (Мишковић Луковић 2018: 414) и сматра нужно погрешном класификацију фигуративне употребе језика као импликатуру (1994: 143–4, 2001: 252). Импликатуре су додатне пропозиције одвојене од онога што се каже, док имплицитура подразумева неизражена својства онога што се каже (Бах 2001: 253). Импликатура представља врсту индиректног говорног чина, док би метафора била недословна употреба језика, али пример директног говорног чина (Бах 1994: 142).

Уколико се одбаци могућност да фигуративна употреба језика пада на имплицитну страну комуникације, нужно остаје ниво имплицитуре као једина преостала опција (одбацујући могућност нивоа онога што се каже, што је јасно још од Грајсовог приступа фигуративној употреби језика). Остаје питање да ли се метафорички употребљени изрази могу уклопити у Бахов појам експанзије (обзиром да не могу бити разрешени допуном, јер допуна подразумева да је реченица семантички непотпуна, односно да недостаје бар један конституент).

Оно што говори у прилог томе да метафорички изрази пролазе процес експанзије јесте то да такви искази нису семантички непотпуни, то јест да изражавају скелетну пропозицију (*skeletal proposition*) у баховском смислу. На сличан начин, како реченица Сви долазе (допуна: Сви долазе [на моју журку]; експанзија: Сви {из мог разреда} долазе [на моју журку])⁸ без експанзије нема исте истиносне услове као и након експанзије, тако и реченица у (1) нема исте истиносне услове уколико се лексички концепт МАШИНА не модификује на одређени начин. Такође, није занемарљиво приметити и да би, без експанзије, обе пропозиције биле нужно неистините. Дакле, уколико до процеса експанзије долази када реченици недостају елементи који спадају у говорничково значење, може се говорити о експанзији метафорички употребљених реченичних конституената. Код експанзије оно што говорник мисли блиско је повезано са оним што се каже, јер се та пропозиција добија на основу оног што се каже и то додавањем концептуалног материјала (Бах 1994: 136). Проблем је потенцијално у томе што, у случају метафоричког израза, експанзија не подразумева нужно ојачавање или прецизирање реченичног конституента, односно, строго говорећи, није блиско повезана са оним што се каже. Имплицитура исказа у (1) потенцијално би била

- (1e) Марко је машина {у смислу да добро и брзо ради, да је прецизан и ефикасан и сл.}

што у одређеном смислу јесте прецизирање и додавање елемената који спадају у говорничково значење. Оваквом тумачењу у прилог иде и Бахова расправа о метонимији (1994: 149–150), где је метонимија условно означена као случај локалне експанзије („локалне” јер се недословност везује за конкретан језички израз) која, за разлику од осталих случајева експанзије, подразумева генерализацију (односно ширење/слабљење према терминологији теорије релеванције). Осим тога, у случају металингвистичке негације, Бах (1994: 151) наводи да експанзија резултира фразом ’што бих ја описао/ла/ иговорио/ла као...’, што не одступа значајно од нашег тумачења експанзије метафорички употребљеног реченичног конституента. Из свега наведеног закључујемо да је основано претпоставити да се модулација метафорички употребљених израза у оквиру имплицитурног приступа одвија на начин приказан у (1e).

5. ДА ЛИ СУ СВЕ МЕТАФОРЕ ЈЕДНАКО МЕТАФОРИЧНЕ?

Језички изрази који се сматрају метафоричким у оквиру когнитивнолингвистичких и когнитивнопрагматичких истраживања покривају веома широк спектар. Успоном теорије хотимичне метафоре (*deliberate metaphor theory*) у

⁸Пример преузет и адаптиран из рада Кента Баха (1994: 139).

оквиру когнитивнолингвистичких тенденција фокус је померен на разликовање метафоричких израза који су изразито метафорички (и са том намером употребљени) и оних који се заправо не перципирају као метафорички (било од стране говорника или саговорника), као и на остале метафоричке изразе који заузимају различите позиције у датом спектру. Могуће је да се наведено раслојавање уочено у когнитивнолингвистичким приступима метафори може применити и при објашњењу доприноса метафорички употребљеног израза основној пропозицији исказа, односно имплицитури. Већ је уочено да рутинизација утиче на инференцијални процес (Мишковић Луковић 2013, 2015, Расулић/Мишковић Луковић 2021), а у овом поглављу покушаћемо да утврдимо на који начин и у којој мери је то случај, као и да ли је могуће поставити било какву јасну демаркацију нивоа метафоричности метафорички употребљених израза.

Као један од екстремних примера нехотимичне метафоре (*non-deliberate metaphor*) Г. Стен (2015: 67) наводи изразе у којима је предлог са примарно спацијалним значењем употребљен у темпоралном значењу (*преко године, од два до пет, кроз пар сати, у суботу* и сл.). Овакве изразе говорник не употребљава са намером да саговорник евоцира изворни домен спацијалности, нити се дати изворни домен призива у свест саговорника при тумачењу наведених израза. Предлози су очигледан пример језичких јединица са веома апстрактним и схематским значењем чији се допринос у датом исказу одређује на основу ванјезичких информација. Бах (1994: 148) наводи примере аналогне, рецимо, следећим примерима у српском језику:⁹

- (2) Добићеш гол **кроз** ноге.
- (3) Добићеш ручак **кроз** два сата.

наводећи да разумевање (интерпретација) оваквих исказа не захтева раздвоначавање истакнутих лексема, већ идентификовање њихове намераване прагматичке специјализације (*pragmatic specialization*). Овај процес назива локалном допуном (*local completion*). Већ се овде уочава јасна разлика у инференцијалнопрагматичком приступу – интерпретација оваквих израза захтева допуну, а не експанзију. Аналогно томе, у оквирима теорије релеванције, сматрамо да наведени (и слични) примери потпадају под дескриптивну употребу језика, односно да истакнути реченични конституенти нису употребљени као атрибутивни концепти.

Друга крајност спектра били би „очигледно” метафорички изрази, као исказ у (1). Претпостављамо да би когнитивни лингвисти наведени израз сматрали хотимичном метафором, односно да би се у оквирима когнитивно-инференцијалне прагматике наведени израз сматрао (интерпретативно

⁹ You'll get a sandwich **in** a bag/You'll get a good idea **in** an hour (наше истицање).

употребљеним) конституентом основне пропозиције исказа, то јест конституентом имплицитуре добијеним експанзијом (као у (1e)). Упитно остаје питање статуса осталих (не)метафоричких израза који се налазе на различитим разинама овог спектра.

Друго важно питање јесте да ли су све метафоре *свима* једнако метафоричне. Како Г. Стен (2011) ваљано примећује, један исти израз може бити перципиран као метафорички за једног учесника комуникације, док за другог (потенцијално услед изложености датом међудоменском пресликавању) неће захтевати активирање изворног домена. Могућа је и корелација са дистинкцијом између откривачких и стваралачких метафора (в. Кликовац 2004: 103–112), односно метафора заснованих на корелацији и на наликости (*correlation vs. resemblance based motivation*) (в. Грејди 1999). Сматрамо да се на сличан начин разликује интерпретација одређених метафоричких израза у когнитивнопрагматичким оквирима.

Према имплицитурном приступу експанзија не подразумева темпоралну секвенцијалност интерпретативних процеса (као што је случај и са теоријом релеванције), већ представља теорију о врсти информација које су доступне саговорнику у току интерпретације, а које се тичу онога што говорник намерава да саопшти – то јест, шта је имплицитно у исказу који представља минималну пропозицију, без нужне обавезе да се свесно приступи датој минималној пропозицији (Бах 1994: 154). То би значило да се имплицитура (1e) (уз додељивање референције) генерише без нужног свесног приступања минималној пропозицији у (1).

Дескриптивни (ЕА) и интерпретативни (МЕА) когнитивнопрагматички приступ могу пружити два подједнако валидна објашњења интерпретације израза који поседују, да тако кажемо, различит степен метафоричности. Негде између употребе предлога, који су изразито полисемични, и израза попут примера (1) (као и других креативних, онеобичених, иновативних израза, те израза са стилско-реторичком функцијом) налазе се изрази чија интерпретација није нужно ни дескриптивна ни интерпретативна. Илуструјемо следећим примером:

(4) Долазе нам бољи дани.

Саопштени концепт ДОЛАЗЕ* морао би да буде проширен тако да његова денотација обухвати кретање ка посматрачу (оријентире; енг. *landmark*), а које не подразумева промену положаја у простору. Развијена експликатура исказа (4) морала би да садржи наведени саопштени (*ad hoc*) концепт уместо лексичког концепта ДОЛАЗЕ. Према интерпретативној анализи основна пропозиција била би (4a), док би према дескриптивној когнитивнопрагматичкој анализи била (4б):

- (4a) '„Долазе” (као што би говорник рекао) нам_x бољи дани’
 (4б) ДОЛАЗЕ* нам_x бољи дани

У наведеном примеру саопштени концепт утиче на истиносну вредност основне пропозиције исказа према дескриптивном приступу, док према интерпретативном представља конституент пропозиције који не подлеже истиносним проценама. Изналажење јасног критеријума за метафоричке изразе који би потпадали под дескриптивну, односно интерпретативну, употребу језика не само да је потенцијално (и врло вероватно) неоствариво, већ је и сасвим непотребно. Како је у когнитивнопрагматичким оквирима, посебно када говоримо о лексичкој прагматици, већ постулирано да усвајање концепата имплицира прелажење пута од атрибутивног до дескриптивног, те да није необично да један исти концепт за одређене говорнике датог језика буде дескриптиван, док је за друге атрибутиван (у зависности од изложености датом концепту, те попуњености његове концептуалне адресе). Сматрамо да нема препрека да се одређени (не нужно само метафорички) израз интерпретира као дескриптиван, односно атрибутиван у зависности од способности и склоности саговорника. Наводимо следећи неметафорички пример као илустрацију:

- (5) А: Да ли је Марко богат?
 Б: Вози црни Порше 918 Спајдер.

Сви реченични конституенти у одговору саговорника Б у (5) дескриптивно су употребљени. Ипак, у зависности од примаоца поруке, одговор у примеру (5) може садржати дескриптивно употребљен пропозициони конституент који се односи на превозно средство, односно интерпретативно употребљен концепт уколико саговорник није упознат са моделима и маркама аутомобила, као ни њиховим перформансама и ценама. Међутим, уколико се из контекста наслућује говорникова намера (јер релеванција исказа у овом случају јесте одговор на питање) у оба случаја генерисао би се контекстуални закључак да је Марко богат.

У оквирима когнитивне лингвистике пример (4) представљао би конкретизацију појмовне метафоре ВРЕМЕ ЈЕ ОБЈЕКАТ У ПОКРЕТУ. Међутим, ова два приступа нису у супротности, јер наведена појмовна метафора може постати део енциклопедијског уноса лексичког концепта ДОЛАЗИТИ услед фреквентности употребе, што даље омогућава лакши приступ приликом инференције.

Уопште узев, учесталост међудоменских појмовних пресликавања, односно рутинизација интерпретације утиче на однос хотимично/нехотимично, односно дескриптивно/интерпретативно. У случају честе и дуготрајне употребе у одређеном језику или заједници, изрази који су били атрибутивно употребљивани (дакле као хотимичне метафоре), могу временом постати дескриптивном употребом језика и изгубити статус хотимичне метафоре (јер интерпретација истих потенцијално не би захтевала активирање изворног

домена). Када се прималац поруке сусретне по први пут са неким метафоричким изразом, можемо претпоставити да ће га третирати као атрибутивно употребљен концепт. Дати атрибутивни концепт може користити у комуникацији, а да није развио/ла потпуно дескриптиван концепт. У том случају дати израз представља интерпретативну употребу језика све док се, похрањивањем у меморији говорника датог језика/заједнице, односно попуњавањем концептуалне адресе информацијама, дати израз почне користити дескриптивно – речено когнитивнолингвистичком терминологијом, не захтева више међудоменско пресликавање. Дистинкција између интерпретативне и дескриптивне употребе језика, односно израза који су употребљени хотимично метафорички и оних који нису, не представља проблем за теорију релеванције јер прагматички процеси остају непромењени (Манојловић 2022).

На крају дискусије о месту метафоричких израза у посредном феномену, тј. њиховом месту на линији дистинкције семантике и прагматике, ваља поменути и истиносну условљеност у оквирима имплицитурне анализе. Наиме, како Бах примећује, уколико би се експлицитно саопштило оно што је у датом исказу остало имплицитно, говорничково значење не би било исто, јер сам чин експлицирања може блокирати одређене инференције (Бах 1994: 137). Овде се чини да свака врста прагматичког обogaћења на нивоу имплицитуре спада под истиносно условљен саджај. У нашем примеру (1) евентуално експлицирање говорничкове намере да саопшти (1е) блокирало би имплицитуре као што је (1ж):

(1ж) Марко је машина {у смислу да је хладан, само ради, без емоција и сл.}

Ако се у обзир узме истиносна условљеност метафорички употребљених израза, на први поглед изгледа да, у оквиру когнитивнопрагматичког приступа, имплицитурни приступ има преимућство јер експанзија подразумева развијање онога што је говорник намеравао да каже. У том смислу имплицитурна анализа не мора претерано да се замара питањем истиносне вредности јер је акценат на ономе што је *говорник* намеравао да каже а остави неизреченим, док интерпретација саговорника може бити у другом плану. Заправо К. Бах запажа да се у теорији релеванције интерпретација ослања на идеју да се оно што је говорничкова намера манифестно саговорнику, али да то нужно повлачи да ће инференције саговорника увек бити *ad hoc* јер недостаје објашњење на који начин одређене информације постају узајамно евидентне (1994: 151). То да се интерпретацији исказа приступа само у случају да је вредна уложеног труда и да се бира прва доступна претпоставка која задовољава очекивану релеванцију не говори ништа о томе како се до дате претпоставке долази, али нико не може да одговори на питање зашто одређене мисли, ко што су хипотезе о говорничковим намерама, постају доступне у датом тренутку (Бах

1994: 151). Чини се да интерпретативни процеси из позиције саговорника остају недокучиви, те се не поставља питање да ли конституент имплицитуре доприноси истиносним условима.

С друге стране, теорија релеванције настоји да проникне у механизме на основу којих саговорник приступа намераваној интерпретацији. Чини се да истиносна условљеност има двојако тумачење – из позиције говорника и из позиције саговорника. Постулирањем да се не може проникнути у начин на који саговорник долази до намераване интерпретације избегава се потреба за полемиком о истиносно-вредносном статусу метафорички употребљених израза у оквиру имплицитурне анализе. Све што је део онога што је говорник намеравао да саопшти (након допуне и експанзије) чини истиносно-вредносни садржај.

6. ЗАКЉУЧАК

Иако су у фокусу дебате о семантичко-прагматичком интерфејсу најчешће језички феномени другачије врсте (генерализоване конверзационе импликатуре, конвенционалне импликатуре и сл.), у овом раду покушали смо да представимо комплексност посредног феномена кроз метафоричке изразе. Иако је теоријски оквир рада когнитивнопрагматички, покушали смо да извучемо паралеле са теоријом појмовне метафоре, односно приступима метафори који потпадају под когнитивнолингвистички приступ. К. Расулић и М. Мишковић-Луковић (2021: 20) примећују да је у оквиру когнитивнолингвистичког приступа акценат на конститутивној улози метафоре у мишљењу, али се не тврди да се сваки метафорички израз може објаснити на исти начин, јер нису сва метафоричка пресликавања когнитивно једнака. Управо та перспектива неједнакости „метафоричности” метафоричких израза (било у смислу појмовног пресликавања или инференцијалних процеса, те резултирајућих основних пропозиција исказа, односно имплицитуре) била је подстицај за анализу спроведену у овом раду.

Уопштено се могу извући следећи закључци: а) поједини изрази који се у когнитивној лингвистици традиционално сматрају метафоричким у когнитивнопрагматичким оквирима не захтевају исте прагматичке процесе као „очигледно” метафорички изрази (иако когнитивнолингвистичка истраживања у овој области (нпр. семантика предлога) пружају валидне и вредне увиде у области полисемичности); б) „очигледно” (односно, у когнитивнолингвистичкој терминологији, хотимично) употребљени метафорички изрази постају делом експликатуре као интерпретативно употребљени реченични конституенти (дакле не утичу на истиносне услове исказа ког су део) – интерпретативна когнитивнопрагматичка анализа, односно, процесом експанзије, постају де-

лом имплицитуре – имплицитурна анализа; в) интерпретација (метафоричких) израза који леже између ова два краја континуума умногome ће зависити од процеса рутинизације, односно похрањивања у меморији говорника. У датој рутинизацији важну улогу могу играти фреквентна међудоменска појмовна пресликавања. Како Вилсон и Карстон (2006: 429) закључују, концептуалне метафоре, те интеграција својстава из различитих домена, могу утицати на процес формирања *ad hoc* концепта из разлога што утичу на доступност контекстуалних претпоставки и импликација.

ЛИТЕРАТУРА

- Бах 1994:** К. Bach, Conversational implicature. *Mind and language*, 9(2), 124–162.
- Бах 1999:** К. Bach, The myth of conventional implicature. *Linguistics and philosophy*, 22, Berlin, 327–366.
- Бах 2001:** К. Bach, Speaking loosely: Sentence nonliterality. *Midwest studies in philosophy*, 25, 249–263.
- Бах 2007:** К. Bach, Regressions in pragmatics (and semantics), *Pragmatics*, Houndmills: Palgrave Macmillan, 24–44
- Вилсон 2011:** D. Wilson, Parallels and differences in the treatment of metaphor in relevance theory and cognitive linguistics, *Intercultural Pragmatics*, 8(2), 177–196.
- Вилсон/Карстон 2006:** D. Wilson and R. Carston. Metaphor, relevance and the 'emergent property' issue, *Mind & Language*, 21(3), 404–433.
- Грајс 1989:** H. P. Grice, *Studies in the Way of Words*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Грејди 1999:** J. Grady, A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 79–100.
- Грејди и др. 1999:** J. Grady, T. Oakley, S. Coulson, Blending and metaphor, in: R. W. Gibbs, G. J. Steen (eds), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 101–124.
- Карстон 2002а:** R. Carston, Metaphor, ad hoc concepts and word meaning—more questions than answers, *UCL Working Papers in Linguistics*, 14, 83–105.
- Карстон 2002б:** Carston, R. *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*, Blackwell Publishing.

- Карстон 2010:** R. Carston, Metaphor: Ad hoc concepts, literal meaning and mental images, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 110(3), 295–321.
- Карстон/Веринг 2011:** R. Carston and C. Wearing, Metaphor, hyperbole and simile: A pragmatic approach, *Language and Cognition*, 3(2), 283–312.
- Кликовац 2004:** D. Klikovac, Metafore u mišljenju i jeziku, Beograd: XX vek.
- Манојловић 2022:** Н. Манојловић, Метафоре у комуникацији – теорија хотимичне метафоре и модификована експликатурна анализа, *Српски језик*, 27, 215–230.
- Мишковић Луковић 2011:** М. Mišković-Luković, What indeed did I say?: In quest for the intermediate phenomenon in the contemporary inferential pragmatic theory, *Srpski jezik*, XVI, 185–203.
- Мишковић Луковић 2013:** М. Mišković-Luković, Od fikcije ka realnosti: leksika kao osnova za generiranje stereotipa, U: В. Mišić Ilić i V. Lopičić (ur.), *Jezik, književnost, vrednosti: zbornik radova. Jezička istraživanja*, Niš: Filozofski fakultet, 47–63.
- Мишковић Луковић 2014:** М. Mišković-Luković, Doslovno i figurativno značenje: pragmatičke perspektive, U: М. Kovačević (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 345–355.
- Мишковић Луковић 2015:** М. Mišković-Luković, *Pragmatika*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Мишковић Луковић 2018:** М. Мишковић-Луковић, Семантичко-прагматички интерфејс: студија случаја српских реторичких маркера, *Српски језик*, XX, 211-229
- Расулић/Мишковић Луковић 2021:** К. Расулић, М. Мишковић-Луковић, Шта спаја а шта раздваја когнитивнолингвистички и когнитивнопрагматички приступ метафори?, *Лунар*, 72, 11–45
- Спербер/Вилсон 1986/95:** D. Sperber and D. Wilson, *Relevance: Communication and cognition*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Спербер/Вилсон 1987:** D. Sperber and D. Wilson, Précis of relevance: Communication and cognition, *Behavioral and brain sciences*, 10(4), 697–710.
- Стен 2008:** G. Steen, The paradox of metaphor: Why we need a three-dimensional model of metaphor, *Metaphor and Symbol*, 23(4), 213–241
- Стен 2011:** G. Steen, From three dimensions to five steps: The value of deliberate metaphor, *Metaphorik. de*, 21, 83–110.

Стеен 2015: G. Steen, Developing, testing and interpreting deliberate metaphor theory, *Journal of Pragmatics*, 90, 67–72.

Тендал 2009: M. Tendahl, The Hybrid Theory of Metaphor, *A Hybrid Theory of Metaphor*, Palgrave Macmillan, London, 192–247.

Тендал/Гибс 2008: M. Tendahl and R. W. Gibbs, Complementary perspectives on metaphor: Cognitive linguistics and relevance theory, *Journal of Pragmatics*, 40(11), 1823–1864.

INTERMEDIATE PHENOMENON AND METAPHOR

Summary

Within the recent linguistic studies dealing with metaphoric expressions cognitively oriented approaches dominate -cognitive linguistics and cognitive pragmatics. This paper aims at attempting to place metaphoric expressions in the center of semantics/pragmatics interface, i.e. intermediate phenomenon. Hence, the focus will be placed on implicature (implicature approach) and explicature (Relevance Theory) as the relevant notions for the intermediate phenomenon, developed within the two dominant post-Gricean approaches to communication. We will inevitably draw parallels and differences, both between the two mentioned approaches, and, sporadically and where necessary, with Grice's inferential pragmatics and cognitive-linguistic approaches. It is clear that metaphors as linguistic phenomenon do not fall on the implicit side of the communication, and the way they contribute to implicature or explicature will depend on various factors, mostly on the frequency of use of the expression in question, hence how it is stored in the communicator's memory. Cognitive linguistics and what is called conceptual metaphor within this approach presents a valuable tool for identifying certain tendencies of the human cognition when it comes to cross-domain mapping, categorization and perspectivization.

Key words: metaphor, implicature, explicature, expansion, interpretative language use, descriptive language use, what is said, lexical broadening

Nina Ž. Manojlović